

УДК 340.132(477)

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА ФОРМУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

І. Шутак

*ЗВО «Університету Короля Данила»,
вул. Коновальця, 35, Івано-Франківськ, Україна, 76018,
e-mail: legaltechnique@gmail.com*

Метою дослідження є розкрити особливості юридичної техніки формування норм кримінального права. У нашому дослідженні використано принципи і прийоми формально-логічної методології, а також застосовано структурно-функціональний підхід. Виявлення міжгалузевих зв'язків у правотворчості побудоване на функціональній природі права в цілому і регулятивних засобах нормативно-правових актів зокрема. Крім того, в роботі отримали застосування діалектичний, системно-структурний і функціональний методи, метод інтерпретації (в застосуванні до чинних норм кримінального права). За допомогою формально-юридичного методу простежено взаємозв'язки між змістом і формою норм кримінального права зі застосуванням юридичної техніки. Здійснено теоретичне осмислення та окреслено юридичну техніку формування норм кримінального права. Показано, що, крім дефектів правових дефініцій та конструкцій, нерідко трапляються колізії між текстуально закріпленими нормами права. Обґрунтовано узгодження дій з боку правотворчих органів, що приймають підзаконні нормативно-правові акти та з боку парламенту, який має враховувати потреби розвитку і конкретизації положень закону в майбутньому. У результаті дослідження аргументовано, що у процесі вироблення правотворчого рішення в галузі кримінального права варто керуватися перш за все їх доцільністю, об'єктивною необхідністю. Треба враховувати оцінку наслідків, що виникають в результаті реалізації норм права, зокрема, як вони впливатимуть на такі процеси, як латентизація, корупційогенність, рецидивність злочинності, а також на розкриття, передбачених ними злочинів. Аргументовано, що з техніко-юридичного погляду доцільно робити науковий прогноз очікуваних позитивних та негативних наслідків, які виникають у результаті видання певного правотворчого рішення. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчості для підвищення якості та ефективності кримінального законодавства, а також для реформування Кримінального кодексу України.

Ключові слова: юридична техніка, правотворчість, кримінальне право, правове регулювання, верховенство права.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.72.140>

Постановка проблеми. Актуальність питання комплексного реформування Кримінального кодексу України підкреслює жваве обговорення на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Розвиток Правосуддя», який проходив у Києві з 01 по 03 березня 2021 р. Фахівці справедливо відзначили безсистемність розвитку законодавства, високу швидкість змін і доповнень, внесених до кримінального законодавства.

Фактично за межами наукового пізнання на цьому етапі залишається величезна сфера юридичної техніки, яка пов'язана з її особливостями в різних галузях права. Очевидно, що юридична техніка в кожній галузі має свою специфіку. Виявлення та аналіз чинників, що породжують техніко-юридичні недоліки, сприяє підвищенню якості та ефективності правотворчості. Як видається, цього недос-

татньо, бо немає єдиного системного розуміння ситуації, що склалася в правотворчості загалом і в кримінально-правовій галузі зокрема.

Необхідно спрямувати техніко-юридичну оцінку на усунення конкретних недоліків системоутворюючих чинників зокрема. Недосконалість нормативно-правових актів є постійними джерелами недостатньо продуманих правотворчих рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що розробкою питань юридичної техніки формування норм кримінального права займаються як вітчизняні, так і закордонні дослідники, а саме: О. Дудоров [1; 2], І. Онищук [4; 5], Є. Письменський [1], І. Полікарпова [10], М. Румянцев [7], К. Ротань [3], І. Самсін [3], В. Тацій [8], М. Хавронюк [2], К. Хутов [10], А. Ярема [3] та інші.

Недостатнє теоретичне осмислення і відсутність сформованої наукової бази в сфері правотворчої діяльності має суттєвий вплив на весь правотворчий процес, у тому числі на правотворчість у галузі кримінального права.

Постановка завдання. Мета дослідження – розкрити особливості юридичної техніки формування норм кримінального права.

Методологія дослідження. У нашому дослідженні використано принципи і прийоми формально-логічної методології, а також застосовано структурно-функціональний підхід. Виявлення міжгалузевих зв'язків у правотворчості побудоване на функціональній природі права загалом і регулятивних засобах нормативно-правових актів зокрема. Також у роботі отримали застосування діалектичний, системно-структурний і функціональний методи, метод інтерпретації (в застосуванні до чинних норм кримінального права). За допомогою формально-юридичного методу простежено взаємозв'язки між змістом і формою норм кримінального права зі застосуванням юридичної техніки.

Основні результати дослідження. Україна потребує наведення ладу в публічно-правовій сфері суспільних відносин, важливою складовою яких є відносини, що підлягають кримінально-правовому регулюванню. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК), який має виконувати зазначену функцію, хоча й був прийнятий відносно недавно, за час, що спливав з моменту його ухвалення, з низки причин істотно втратив свою ефективність. Не останньою чергою через це рішенням Президента України 7 серпня 2019 р. [9] було утворено Комісію з питань правової реформи, у складі якої сформовано й робочу групу з питань розвитку кримінального права, яка почала працювати над підготовкою змін до законодавства України про кримінальну відповідальність. Згідно з розробленою Робочою групою Концепцію реформування кримінального законодавства України було вирішено відмовитися від ідеї вдосконалення КК 2001 р. і підготувати текст проекту нового КК, тобто фактично розпочати кримінально-правове нормотворення з «чистого аркуша». Такий підхід виглядає зрозумілим, якщо мати на увазі те, що одночасно передбачається розроблення (повне оновлення) всіх кодифікованих актів у сфері публічно-правової відповідальності (відповідальності за публічні правопорушення) [1].

Основними причинами необхідності реформування кримінального законодавства України є те, що за дев'ятнадцять років чинності КК України 2001 р. його принципові положення були зруйновані валоподібними, несистемними і часто необґрунтованими змінами та доповненнями. Станом на 20 серпня 2020 р. до Кодексу було внесено 1 088 змін та доповнень, з них – 222 зміни та доповнення до Загальної частини КК і 856 – до Особливої частини. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово, а деякі статті – навіть 8–10 разів. Невирішена проблема уніфікації підходів до законодавчої регламентації, гуманізації та диференціації

відповідальності не лише за злочини, але й за інші публічні правопорушення, зокрема, проступки та адміністративні правопорушення. Прийняття Закону № 2617-VIII лише ускладнило її. Існує потреба запровадження цифровізації в законодавчу сферу, здійснення кодифікації законодавства України на вищому рівні, ніж це було досі [10].

Під впливом цифровізації відбуваються істотні зміни у правотворчості, в числі яких можна назвати такі: впроваджується громадське обговорення законопроектів у мережі «Інтернет» як нова юридична технологія правотворчості; з'являються можливості експертизи проекту нормативно-правового акта, оцінки його за допомогою комп'ютерних програм; на зміну друкованого опублікуванню нормативно-правових актів приходять їх електронна публікація; з'являються електронні акти як нова форма права; активно розвиваються електронні форми систематизації нормативно-правового матеріалу [4, с. 46].

Динамізм кримінального законодавства залежить від низки різноманітних чинників: політичних, соціальних, економічних, міжнародно-правових тощо. До таких чинників, наприклад, можна віднести зміни соціально-економічних умов розвитку держави і виникнення у зв'язку з цим у суспільстві нових потреб, цінностей, інтересів, що потребують кримінально-правового захисту, появу нових видів суспільно небезпечної поведінки, які вимагають передбачення їх у КК як злочину (криміналізація), або, навпаки, втрата суспільної небезпечності діяннями, передбаченими у КК (декриміналізація), необхідність узгодження приписів КК із нормами інших публічних та приватних галузей українського законодавства, з якими КК перебуває у системному взаємозв'язку та взаємозалежності, взяття державою міжнародних зобов'язань, що потребують внесення змін і доповнень до чинного КК, рішення Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини, згідно з якими держава зобов'язана вносити певні зміни до кримінального законодавства, тощо [8, с. 8].

Правотворчість у сфері кримінального права характеризується певними особливостями, що впливають з предмета і методів правового регулювання. При цьому «безпосередньою метою правотворчості в галузі кримінального права є створення такого закону, який максимально показував би стан і потреби суспільства і був би здатний ефективно впливати на регульовані ним суспільні відносини. Це означає, що правотворчість має чіткі якісні орієнтири, які впливають з об'єктивних потреб суспільства і які повинні обов'язково враховуватися разом із його принципами. Правотворче рішення – це перш за все форма вираження змісту правил регулювання суспільних відносин, що має певну специфіку, вироблену практикою і юридичною наукою. Зміст правотворчих рішень завжди детермінований потребами суспільства, тоді як їх юридичне закріплення у вигляді норм та інститутів права значною мірою мають суб'єктивний характер [7, с. 289].

Оскільки кримінальне право говорить не про права людини, а радше про її обов'язки (точніше – про відповідальність за їх порушення, за протиправну поведінку), то термін «кримінальне право» є фікцією, збірним поняттям, що відбиває існування сукупності явищ – таких як кримінальне законодавство і міжнародні договори щодо його гармонізації, його тлумачення (інтерпретація), у т. ч. доктринальне, і практика його застосування [2, с. 20].

Кримінальне право, будучи галуззю публічного матеріального права, має ознаки, притаманні праву взагалі, – системність, формальна визначеність, обов'язковість для виконання тощо. Водночас на відміну від інших правових норм, норми кримінального права встановлюються тільки вищим законодавчим органом і

мають форму закону: згідно з п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами визначаються діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (норми ж, наприклад, адміністративного права можуть встановлюватися і урядом, і міністерствами, і місцевими органами влади). В Україні кримінально-правові норми переважно систематизовано в єдиному законодавчому акті – Кримінальному кодексі [2, с. 20].

Правотворчі рішення, які приймають у сфері кримінального права, вони завжди виробляються на підставі властивих теорії правотворчості наукових підходів і, вироблених нею, правотворчих правил, які поділяються на загальні та спеціальні. До загальних правил формування норм кримінального права належать такі, як: 1) повнота і достатність правового регулювання; 2) відповідність кримінально-правових норм Конституції України і міжнародному праву; 3) відсутність суперечностей між нормами кримінального права та інших галузей права, єдність їх поняттєвого апарату; 4) поділ і несуперечливість матеріальних і процесуальних норм; 5) зосередження всіх кримінально-правових норм у єдиному кримінально-правовому акті; 6) економічність, місткість, компактність викладу нормативного матеріалу в КК України; 7) включення до Кримінального кодексу всіх нових кримінальних законів. До спеціальних належать правила: 1) структуризації кримінального кодексу; 2) мовного оформлення кримінально-правових приписів; 3) конструювання складів злочинів; 4) побудови санкцій кримінально-правової норми [10, с. 39].

Структуризація кримінального законодавства шляхом виокремлення Загальної частини як структурного елемента стало колосальним досягненням у сфері юридичної техніки. Це дало змогу законодавцю висловити багато через небагато, винести «за дужки» загальні, керівні, принципові положення кримінального права і відповідно зробити кодифікований кримінальний закон компактним за формою, доступним за змістом і зручним у користуванні. Тому не випадково Загальна частина стала атрибутом кодифікованого кримінального законодавства держав, у яких культивується романо-германська (континентальна) система права [2, с. 30].

Варто звернути увагу на те, що текст Кримінального кодексу України не позбавлений правотворчих помилок, зокрема назва ст. 306 складається з 23 слів: «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів». Слово завідомо є зайвим у назві ст. 372 ККУ «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності». Застосування лінгвістично і стилістично неправильних термінів знаходимо, зокрема, у ст. 39 ККУ: «не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто ... загрожує особі чи охоронюваним законом правам... Такі слова вжито ще й у ст. 40, 41, 42, 43 [5, с. 354–355].

Після поділу усіх злочинів (відповідних суспільних відносин) на корисливі та такі, що не мають цієї ознаки, законодавець здійснює класифікацію усіх злочинів (відповідних суспільних відносин) за змістовним (предметним) критерієм. Цій класифікації відповідає структура Особливої частини Кримінального кодексу. Поділ предмета правового регулювання за двома критеріями призводить до появи правових норм, сфери дії яких частково збігаються. До таких правових норм, зокрема належать правова норма, яка текстуально закріплена у ст. 59 КК, з одного боку, і правові норми, що встановлені ч. 2 ст. 305 КК. Правова норма, яка текстуально закріплена в ст. 59 КК і про яку йдеться, має ширшу сферу дії, ніж

правові норми, які встановлені ч. 2 ст. 305 і ч. 2 ст. 307 КК, бо поширюється на всі корисливі злочини (відповідні суспільні відносини). З іншого боку, сфера дії правових норм, що текстуально закріплені в ч. 2 ст. 305 і ч. 2 ст. 307 КК і про яку тут ідеться, є ширшою, бо дія цих правових норм поширюється не тільки на корисливі злочини, а й на злочини, що не мають цієї ознаки [3].

Висновки. В контексті комплексного реформування кримінального законодавства України значення юридичної техніки у формуванні норм кримінального права важко переоцінити. Адже, крім дефектів правових дефініцій та конструкцій, нерідко наявні колізії між текстуально закріпленими нормами права, сфери дії яких частково збігаються, а диспозиції є різними і сумісними. Трапляється, що із охоронної норми права непрямо випливає регулятивна норма права, яка встановлює заборону і яка може конкурувати з текстуально закріпленими регулятивними нормами.

Окрім зазначеного, у процесі вироблення правотворчого рішення в галузі кримінального права варто керуватися перш за все їх доцільністю, об'єктивною необхідністю. Треба враховувати оцінку наслідків, що виникають у результаті реалізації норм права, зокрема, як вони будуть впливати на такі явища, як рецидивність, корупціогенність, латентизація злочинності, а також на розкриття, передбачених ними злочинів. Звідси виникає і безперервна низка змін та доповнень норм кримінального права: виявляється й усувається один недолік за іншим. З техніко-юридичного погляду необхідно робити науковий прогноз очікуваних позитивних та негативних наслідків, які виникають у результаті видання певного правотворчого рішення. Отже, в основі вибору оптимальних варіантів правового регулювання будь-якої соціально-економічної проблеми повинна лежати оцінка якості та ефективності.

У процесі розробки норм кримінального права, а також при їх змінах і доповненнях варто подавати обов'язкове наукове обґрунтування для правильного визначення суспільних відносин, ступеня суспільної небезпеки, адекватності заходів покарання, прогнозування можливих наслідків від дії цих норм тощо. У процесі формування норм кримінального права варто прагнути до зниження кількості бланкетних диспозицій, зниження суддівського розсуду при встановленні видів і розмірів покарання, а також до точності і ясності юридичних термінів і доступності розуміння текстів.

Список використаних джерел

1. Дудоров О., Письменський Є. Комплексне реформування кримінального законодавства України. Перший вагомий крок зроблено // Юридичний вісник України. URL: <https://yvu.com.ua/kompleksne-reformuvannya-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrayiny-pershij-vagomyj-krok-zrobleno/>
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. з курсу тлумачення прав. актів для суддів, що проходять підвищ. кваліфікації, і канд. на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку / В. Г. Ротань, І. Л. Самсін, А. Г. Ярема та ін.; за ред.: В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 752 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Samsin_Ihor/-Novitnie_vchennia_pro_tlumachennia_pravovykh_aktiv/
4. Оніщук І. І. Правова цифровізація як інтегральний метод формалізації права // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2020. № 6. С. 41–50.

5. *Онищук І. І.* Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ – Дрогобич: Коло, 2017. 512 с.
6. Робоча група з питань розвитку кримінального права. Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
7. *Румянцев М. Б.* Правотворчество в Российской Федерации: монография. Чебоксары: ИД «Среда», 2019. 324 с.
8. *Тацій В. Я.* Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 6–13.
9. Указ Президента України №584/2019. Питання Комісії з питань правової реформи. Положення про Комісію з питань правової реформи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>
10. *Хутов К. М., Поликарпова И. В.* Теоретические правила создания уголовно-правовых предписаний. Актуальные вопросы борьбы с преступлениями. 2015. №2. С. 39–42.

References

1. Dudorov O., Pysmenskyi Ye. Kompleksne reformuvannya kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy. Pershyi vahomyi krok зроблено. In: *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. Retrieved from <https://yvu.com.ua/kompleksne-reformuvannya-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrainy-pershyj-vagomyj-krok-zrobлено/>
2. Dudorov, O. O., Khavroniuk, M. I. (2014). *Kryminalne pravo: navchalnyi posibnyk / za zah. red. M. I. Khavroniuka*. Kyiv: Vaite.
3. Rotan', V. H., Samsin, I. L., Yarema A. H. ta in. (2013). *Novitnie vchennia pro tлумachennia pravovykh aktiv: navch. posib. z kursu tлумachennia prav. aktiv dlia suddiv, scho prokhodiat' pidvysch. kvalifikatsii, i kand. na posady suddiv, scho prokhodiat' spetsial'nu pidhotovku / za red.: V. H. Rotan'*. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/-Samsin_Ihor/Novitnie_vchennia_pro_tлумachennia_pravovykh_aktiv/
4. Onyshchuk, I. I. (2020). Pravova cyfrovizacija jak integral'nyj metod formalizacii' prava. In: *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi' Rady Ukraїny*, № 6, 41–50.
5. Onyshchuk, I. I. (2017). *Pravovyj monitorynh: problemy metodolohii, teorii ta praktyky: monohrafiia*. Ivano-Frankivs'k – Drohobych: Kolo. 512 s.
6. *Robocha hrupa z pytan rozvytku kryminalnoho prava. Kontseptsii reformuvannya kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy*. Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
7. Romyancev, M. B. (2019) *Pravotvorchestvo v Rossijskoj Federacii: monografiya*. Cheboksary: ID «Sreda». 324 s.
8. Tatsii, V. Ya. (2012). Stabilnist ta dynamizm kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy yak zaporuka yoho yakosti ta efektyvnosti. In: *Osnovni napriamy rozvytku kryminalnoho prava ta shliakhy vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 11–12 zhovt. 2012 r. / redkol.: V. Ya. Tatsii (holov. red.), V. I. Borysov (zast. holov. red.) ta in.* Kharkiv: Pravo, 6–13.
9. *Ukaz Prezydenta Ukrainy №584/2019. Pytannia Komisii z pytan pravovoi reformy*. Polozhennia pro Komisiu z pytan pravovoi reformy. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>
10. Hutov, K. M., Polikarpova, I. V. (2015). Teoreticheskie pravila sozdaniija ugolovno-pravovykh predpisaniij. In: *Aktual'nye voprosy bor'by s prestuplenijami*, №2, 39–42.

LEGAL TECHNIQUE OF CRIMINAL LAW RULES FORMATION***I. Shutak***

*King Danylo University,
35, Konovaltsja Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018,
e-mail: legaltechnique@gmail.com*

The purpose of the study is to reveal the features of the legal technique of criminal law rules formation. In our study, the principles and techniques of formal-logical methodology are used, as well as the structural-functional approach is applied. Identifying cross-sectoral links in lawmaking is based on the functional nature of law in general and regulatory means in particular. In addition, dialectical, system-structural and functional methods, the method of interpretation (applied to the current criminal law rules) are used in the paper. Using the formal-legal method, the relationship between the content and form of criminal law rules with the use of legal techniques is traced. Scientific novelty lies in the theoretical understanding and delineation of legal techniques for the formation of criminal law. It is shown that in addition to defects in legal definitions and constructions, there are often conflicts between textually enshrined rules of law. The coordination of actions on the part of law-making bodies adopting by-laws and on the part of the parliament, which should take into account the needs of development and concretization of the provisions of the law in the future, is substantiated.

In fact, outside of scientific knowledge at this stage, there is a huge area of legal technology, associated with its features in various fields of law. Obviously, the legal technique in each area has its own specifics. Identification and analysis of factors that cause technical and legal shortcomings improves the quality and efficiency of lawmaking. This does not seem to be enough, because there is no single systematic understanding of the situation in lawmaking in general as well as in criminal law field in particular.

It is necessary to direct the technical and legal assessment to eliminate specific shortcomings of system-forming factors in particular. The imperfection of legal acts is a constant source of insufficiently thought-out law-making decisions.

As a result of the research, it is argued that in the process of adopting a law-making decision in the field of criminal law, it is necessary to proceed, first of all, from their expediency, objective necessity. It is necessary to take into account the assessment of the consequences arising from the implementation of the rule of law, in particular, how they will affect such processes as latency, corruption, recidivism, as well as the disclosure of their crimes. It is argued that from a technical and legal point of view, it is necessary to make a scientific foresight of the expected positive and negative consequences that arise as a result of issuing a certain law-making decision. The results of the study can be used in lawmaking to improve the quality and effectiveness of criminal law, as well as to reform the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: legal technique, lawmaking, criminal law, legal regulation, rule of law.

*Стаття: надійшла до редакції 28.03.2021
прийнята до друку 18.05.2021*